

พระพุทธศาสนากับการพัฒนาสถาบันครอบครัว
Buddhism and Development of family institutions

ประเด่น แบนปิง และไพรินทร์ ณ วันนา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน
Pradenmculp@gmail.com

บทคัดย่อ

ครอบครัวประกอบด้วยสามีภรรยาด้วยกันเป็นหนึ่งครอบครัว หลายครอบครัวเป็นหนึ่งหมู่บ้าน เป็นตำบล อำเภอ จังหวัด หลายจังหวัดกลายเป็นประเทศ หลายประเทศรวมกันเป็นโลก จึงเห็นว่าครอบครัวเป็นสถาบันที่สำคัญของสังคม ถ้าสังคมใดประกอบด้วยครอบครัวที่ดี สังคมนั้นก็ย่อมมีความเจริญก้าวหน้าตามไปด้วย ครอบครัวจะมีความเจริญก้าวหน้าจะต้องเป็นครอบครัวที่มีคุณธรรม หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาจำนวนมากมีไว้สำหรับการส่งเสริมและพัฒนาครอบครัว พระพุทธศาสนาถือว่าการกำเนิดมนุษย์นั้นเริ่มต้นตั้งแต่บิดามารดาอยู่ร่วมกันเป็นต้นไป จนเกิดร่างกายมนุษย์หรือเกิดมีขันธ์ 5 ที่เรียกว่านามรูป คือกายกับจิตจนถึงกำเนิดมนุษย์ขึ้น มีหลักปฏิบัติสำหรับครอบครัวที่สำคัญ คือหลักธรรม 4 ประการ สิ่งใดในโลกนี้ที่สร้างเกียรติยศ และความเคารพจากผู้อื่น ให้คนเราไม่ได้เท่ากับการมี สัจจะ ทมะ ขันติ และจาคะ คนที่จะยืนหยัดผ่านอุปสรรคต่างๆ ในโลกนี้ไปจนกระทั่งพบความสำเร็จได้นั้น ต้องสร้างฆราวาสธรรม ให้เป็นคุณสมบัติขั้นพื้นฐานก่อน ครอบครัวใดสามีภรรยาเป็นคนไม่ดี ครอบครัวก็ไม่มีความสุข แต่ถ้าครอบครัวใด มีสามีภรรยาเป็นคนดี ครอบครัวนั้นก็จะมีแต่ความเจริญมั่นคง มีความสุขมีความก้าวหน้าในอาชีพการงาน

คำสำคัญ : พระพุทธศาสนา,การพัฒนา,สถาบันครอบครัว

Abstracts

A family consists of a husband and wife who form one family. Many families belong to villages, sub-districts, districts, provinces, provinces and countries Many countries make up the world. Therefore saw that the family is an important institution of society If any society consists of a good family That society will have progress as well. The family will prosper, it must be a family with virtue. Many Buddhist principles are for the promotion and development of the family. Buddhism believes that the birth of human beings begins with the parents living together onwards. Until the birth of a human body or the birth of a 5-khan called the name That is, the body and the mind until the advent of humans There are four principles for the family. What in the world creates honor? And respect from others Giving people is not equal to being truthful, Dhamma and Jaka

who will stand through various obstacles. In this world until you find success. Need to create a secular dharma Give it a basic feature first In any family, husband and wife are bad people. The family had no peace. But if any family Having a good husband and wife That family will have only prosperity. Have peace, career advancement

Keyword: Buddhism, Development, Family Institution

บทนำ

สถาบันครอบครัวนั้นเป็นแบบแผนพฤติกรรมที่คนที่มาติดต่อกันเกี่ยวข้องกับครอบครัวและเครือญาติจะต้องปฏิบัติตาม นั่นคือคนที่เป็ญาติกันโดยสายเลือด เช่น เป็นพ่อแม่ พี่น้องกัน เป็นญาติกันทางการแต่งงาน เช่น เป็นสามีภรรยา เป็นเขยสะใภ้กัน หรือการรับไว้เป็นญาติ เช่น เป็นบุตรบุญธรรม เป็นต้น คนเหล่านี้จะต้องปฏิบัติตามกฎเกณฑ์แบบแผนที่ สังคมเป็นผู้กำหนดขึ้นเรียกว่า สถาบันครอบครัว ซึ่งครอบคลุมแนวทางการปฏิบัติในเรื่องต่างๆ เหล่านี้ คือ การเลือกคู่ การหมั้น การแต่งงาน การเลี้ยงดูลูก การอบรมขัดเกลา การหย่าร้าง และเรื่องที่เกี่ยวข้องกับครอบครัวและเครือญาติทั้งหมดครอบครัวเป็นสถาบันสังคมที่สำคัญที่สุด เป็นหน่วยของสังคมที่มีความสัมพันธ์และความร่วมมือใกล้ชิด เป็นสถาบันที่มีความคงทนที่สุด และยังไม่เคยปรากฏว่าสังคมมนุษย์ใดไม่มีสถาบันครอบครัวปรากฏอยู่ เพราะมนุษย์ทุกคนจะต้องอยู่ในสถาบันนี้ เนื่องจากเป็นสังคมกลุ่มแรกที่เราจะต้องเผชิญตั้งแต่แรกเกิดเติบโตในครอบครัว ครอบครัวจะให้ตำแหน่ง ชื่อและสกุล ซึ่งเป็นเรื่องบอกสถานภาพ และบทบาทในสังคมที่เรามีส่วนร่วมด้วย ตลอดจนกำหนดสิทธิและหน้าที่ที่สมาชิกมีต่อกันและต่อสังคม

สถาบันครอบครัว เป็นสถาบันที่เกิดจากแนวคิดที่จะตอบสนองชีวิตด้านความรักการมีเพศสัมพันธ์ การสืบสายโลหิตและเผ่าพันธุ์ กระบวนการเลี้ยงดูอบรมขัดเกลาสมาชิกใหม่ของสังคม สัตว์ทั้งหลายจะมีเฉพาะการผสมพันธุ์แต่มนุษย์จะมีการสมรสเพิ่มเข้ามาเพื่อให้วิถีการดำเนินชีวิตของผู้คนในสังคมดำเนินการไปได้ด้วยความเรียบร้อย ดังนั้นสถาบันครอบครัว จึงจะเริ่มต้นจากการสมรสหรือการแต่งงาน

สถาบันครอบครัว และการสมรส (Family Institution and Marriage)

ครอบครัวที่ถือว่าเป็นสถาบันแรกในสังคมมนุษยชาติ เป็นสถาบันที่สำคัญที่สุด ที่ก่อกำเนิดให้แก่มนุษยชาติ สถาบันครอบครัวเป็นเบ้าหลอมมนุษย์ ฉะนั้น สังคม รัฐ หรือชาติ จะได้ทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณภาพหรือไม่ ที่สถาบันครอบครัว ส่วนสถาบันอื่นๆ ที่จะศึกษาต่อไปข้างหน้าก็สำคัญแต่ก็มีความสำคัญในลักษณะช่วยแตกต่างกันขัดเกลา เสริมสร้างพฤติกรรม และบุคลิกภาพของมนุษยชาติให้ดียิ่งขึ้น

สถาบันสังคมจำแนกออกได้เป็น 2 ส่วนคือ 1.สถาบันการสมรส (Marriage) 2.สถาบันครอบครัว (Family) คำว่า การสมรส หมายถึง “...การดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันของชายหญิงในรูปลักษณะการอยู่ร่วมกันเป็นเอกภาพที่สังคมยอมรับ...” อนึ่งการอยู่ร่วมกันของชายและหญิงซึ่งถือว่าเป็นที่มาแห่งสภาพครอบครัวนั้น ย่อมแตกต่างกันออกไปตามสภาพของสังคมแต่ละยุค นักสังคมวิทยาได้ให้แนวความคิดว่า วิธีการที่ชายได้หญิงมาเป็นภรรยา นั้น มีวิธีการต่อไปนี้ (นวม สงวนทรัพย์, 2537 : 98) 1.การพาหนี หรือการใช้กำลังลักพา (Wife Stealing)

2. การซื้อด้วยเงินตรา (Wife Purchase) 3. การเฝ้าวอน (Romantic Love) ซึ่งเป็นการเปลี่ยนจากการรวมหน่วยทางกายภาพอย่างเดียวใน 2 วิธีข้างต้น มาเป็น “การรวมจิต – กายภาพ” (Psychic – Physical Union) ซึ่งมีจุดสำคัญอยู่ที่ “ความรักในระหว่างเพศทั้งสอง”

สถาบันครอบครัว (Family Institutions) ซึ่งกำเนิดมาจากการสมรส หรือการแต่งงานจึงเป็นบ่อเกิดของสังคม รัฐ หรือชาติ ทั้งสังคม รัฐ หรือชาติ วิวัฒนาการมาจากครอบครัว ปัจเจกบุคคลที่เป็นสมาชิกของครอบครัว ให้กำเนิดครอบครัว ครอบครัวหลายครอบครัว ให้กำเนิดสังคมสังคมหลายๆ สังคมรวมกันให้กำเนิดรัฐหรือชาติ หลายรัฐหรือหลายชาติให้กำเนิดโลก ครอบครัว ในฐานะที่เป็นสถาบัน จะพบเห็นได้ทั่วไปเริ่มแต่ครอบครัวสมัยบรรพกาล (Primitive family) หรือสมัยดั้งเดิม ซึ่งเป็นสังคมของมนุษย์ในโลกสังคมแรก ก่อนสังคมอื่นใด

ความหมายของคำว่า “ครอบครัว”

พจนานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 (ราชบัณฑิตยสถาน:168) ให้ความหมายไว้สั้นๆ ว่า “ครอบครัว : ผู้ร่วมครัวเรือน คือ สามี ภรรยา และบุตร เป็นต้น”

ส่วนพจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา อังกฤษ-ไทย พ.ศ. 2532 (ราชบัณฑิตยสถาน:142) ให้ความหมายไว้ว่า Family ครอบครัว สถาบันสังคมขั้นมูลฐานที่ประกอบด้วยชายหนึ่ง หรือ มากกว่าหนึ่ง อยู่ร่วมกันกับหญิงหนึ่ง หรือมากกว่า โดยมีความสัมพันธ์ทางเพศที่สังคมอนุมัติ พร้อมด้วยสิทธิและหน้าที่ที่สังคมยอมรับ โดยทั่วไปแล้วครอบครัวแบ่งออกเป็น 4 ประเภทโดยลำดับจากจำนวนที่มีการปฏิบัติกันมาไปสู่ที่ปฏิบัติกันน้อยดังนี้ การมีคู่สมรสคนเดียวการมีภรรยาหลายคนคราวเดียวกัน การมีสามีหลายคนในคราวเดียวกัน และการแต่งงานกลุ่ม

ครอบครัวนั้นนับแต่สมัยเริ่มแรกที่สุดประวัติศาสตร์มนุษยชาติและประวัติศาสตร์ของครอบครัวเป็นสถาบันดั้งเดิมที่สุดของโลก ครอบครัวจึงเป็นสถาบันที่ตั้งอยู่ชั่วนิรันดร์ ได้มีทฤษฎีที่สำคัญๆ เกี่ยวกับการกำเนิดครอบครัวตามแนวคิดของปราชญ์ตะวันตก ซึ่งกล่าวว่ามี ทฤษฎีคือ

1. ทฤษฎีของชนเผ่าโบราณ (Theory of Ancient Tribe)
2. ทฤษฎีพ่อเป็นใหญ่ (Patriarchal Theory)
3. ทฤษฎีแม่เป็นใหญ่ (Matriarchal Theory)
4. ทฤษฎีการมีคู่สมรสเพียงคนเดียว (Theory of Monogamy)
5. ทฤษฎีวิวัฒนาการ (Evolutionary Theory)
6. ทฤษฎีอเนกปัจจัย (Multiple Factor Theory)

ส่วนรูปแบบทฤษฎีเกี่ยวกับการสมรสอีก 4 ทฤษฎีได้แก่ 1. การสมรสในกลุ่ม (Endogamy) 2. การสมรสนอกพวก (Exogamy) 3. การสมรสกับผู้สูงกว่า (Hyper gamy) 4. การสมรสแบบพหุสามี (Polyandry)

ลักษณะและประเภทของสถาบันครอบครัว

1. จำนวนของสมาชิกในครอบครัว แบ่งเป็น 3 ประเภท คือ 1. Nuclear family หรือครอบครัวเดี่ยว คือ ครอบครัวที่จะประกอบด้วยบิดา มารดา และบุตรเท่านั้น 2. Extended family หรือครอบครัวขยาย คือ ครอบครัวที่ประกอบด้วยบิดา มารดา และบุตรรวมทั้งญาติพี่น้อง เช่น ปู่ ย่า ตา ยาย พี่ ป้า น้า อา ซึ่งอาศัยอยู่

ภายในครอบครัวเดียวกัน 3. Polygamous family หรือครอบครัวซ้อน คือ ครอบครัวที่ประกอบด้วยสามีหนึ่ง ภรรยาหลายคน ครอบครัวแบบนี้จึงเป็นครอบครัวเดี่ยว 2 ครอบครัว หรือมากกว่าที่มีสามีและพ่อแม่รวมกันและอยู่ในครัวเรือนเดียวกัน

2. ที่อยู่อาศัยของคู่สมรส แบ่งเป็น 3 ประเภท คือ 1. Patrilocal family คือ ครอบครัวที่คู่สมรสใหม่เข้าไปรวมอยู่อาศัยกับครอบครัวของบิดามารดาของฝ่ายเจ้าบ่าว 2. Matrilocal family คือ ครอบครัวที่คู่สมรสใหม่อาศัยอยู่รวมกับบิดามารดาของฝ่ายเจ้าสาว 3. Neolocal family คือ ครอบครัวที่คู่สมรสใหม่แยกตัวออกไปอยู่ต่างหากจากครอบครัวบิดามารดาของตน

3. ความเป็นใหญ่ในครอบครัว แบ่งเป็น 3 ประเภทคือ 1. Patriarchal family คือ แบบของครอบครัวที่ผู้ชาย (หรือพ่อ) เป็นใหญ่ในครอบครัว เช่น ครอบครัวคนจีน 2. Matriarchal family คือ แบบของครอบครัวที่ผู้หญิง (หรือแม่) เป็นใหญ่ในครอบครัว เช่น ครอบครัวของพวกเอสกิโมบางเผ่า 3. Equalitarian family ได้แก่ ครอบครัวที่ผู้ชายและผู้หญิง (หรือพ่อและแม่) มีความเสมอภาคกัน คือ มีสิทธิเสรีภาพเท่าเทียมกัน

4. ความสัมพันธ์ทางสายโลหิต แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ 1. Patrilineal เกี่ยวข้องกับการสืบสายโลหิตทางฝ่ายพ่อ เด็กที่เกิดมาต้องเป็นสมาชิกในกลุ่มญาติ (kinship group) ของฝ่ายพ่อคือ เด็กมีความสัมพันธ์กับญาติทางฝ่ายพ่อเท่านั้น 2. Matrilineal เกี่ยวข้องกับการสืบสายโลหิตทางฝ่ายแม่ (ซึ่งตรงกันข้ามกับ Patrilineal) 3. Bilineal คือ ครอบครัวที่สืบสายโลหิต และสืบทอดมรดกทั้งฝ่ายบิดาและมารดา โดยถือว่าญาติทั้งสองฝ่าย มีความสำคัญเท่าเทียมกัน

หน้าที่ของสถาบันครอบครัว

1. สร้างสมาชิกใหม่ให้แก่สังคมด้วยการให้กำเนิดบุตรทำให้สังคมสามารถดำรงอยู่และสืบต่อไปได้อย่างมั่นคงถาวร
2. ควบคุมพฤติกรรมทางเพศของบุคคลในสังคมให้เหมาะสมในรูปของการสมรส ซึ่งคู่สมรสต้องปฏิบัติตามตามสถานภาพและบทบาทของแต่ละฝ่ายคือ สามี – ภรรยาตามที่สังคมกำหนดทำให้ปัญหาทางเพศในสังคมลดลง
3. เลี้ยงดูสมาชิกใหม่ของสังคม คือ บุตรของตนให้พ้นจากภัยอันตรายต่างๆและเจริญเติบโตอย่างมีคุณภาพ เป็นสมาชิกที่ดีของสังคม
4. การให้ความรัก ความอบอุ่น ความหวังและกำลังใจให้แก่สมาชิกทำให้สมาชิกมีขวัญกำลังใจ และมีความมั่นคงทางจิตใจ ดำรงชีวิตอยู่ในสังคมอย่างมีความสุข
5. การขัดเกลาทางสังคม โดยการอบรมสั่งสอนให้บุตรปฏิบัติตามบรรทัดฐานทางสังคม ปลูกฝังคุณลักษณะนิสัยให้เป็นสมาชิกที่ดีของสังคม
6. การกำหนดสถานภาพ และบทบาทของบุคคลเช่น เพศ ลำดับของสมาชิกในครอบครัว ชนชั้น ภูมิฐานะ ซึ่งบุคคลสามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามบรรทัดฐานของแต่ละสังคม
7. หน้าที่ทางเศรษฐกิจ คือ เป็นทั้งหน่วยผลิตและหน่วยบริโภคที่สำคัญของระบบเศรษฐกิจ

8. รักษาเพิ่มพูนและถ่ายทอดทางวัฒนธรรมของสังคมให้แก่สมาชิกทำให้วัฒนธรรมในสังคมดำรงอยู่ต่อไป

แนวคิดกำเนิดมนุษย์ ครอบครัวยุค สังคมและโลก ตามหลักพุทธศาสตร์

พระพุทธศาสนามีแนวคิดเกี่ยวกับกำเนิดมนุษย์ ครอบครัวยุค สังคม ตลอดจนกำเนิดโลก กำเนิดมนุษย์ (The Origin Of Humen Beings) ในพระไตรปิฎก กล่าวถึงกำเนิดหรือการเกิดของสัตว์ (Ways Of Birth) ว่ามี 4 ชนิด (ที.ปา.(ไทย) 11/263/242.) คือ 1.ชลาพุชะ สัตว์เกิดในครรภ์ (Womb-Bom Creatures) เช่นมนุษย์ เป็นต้น 2.อณฑชะ สัตว์เกิดในไข่ (Egg-Bom Creatures) เช่น นก เป็ด ไก่ เป็นต้น 3.สังเสทชะ สัตว์เกิดในโคล (Moisture-Bom Creatures) เช่นหอนอน เป็นต้น และ 4.โอปปาติกะ สัตว์เกิดผุดขึ้น (Spontaneously-Bom Creatures) เช่น เทวดา เป็นต้น (หากจะยกขึ้นเป็นรูปธรรมให้เด่นชัดก็เช่น ผู้อุปสมบทเป็นภิกษุ พออุปสมบทสำเร็จ ก็จะได้เพศเป็นพระภิกษุทันทีทันใด) ผุดเกิดขึ้นเต็มตัว ร่างกายใหญ่โตทันที ไม่ต้องผ่านวัยของการเป็นทารก เป็นเด็ก ฯลฯ แต่ประการใด มนุษย์นั้นหากศึกษาตามพระไตรปิฎกดังที่ยกมา ก็อยู่ในการดำเนินแบบชลาพุชะ คือ เกิดจากครรภ์มารดา

ใน“ธรรมมานุกรม” ประมวลพระนิพนธ์ของเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวง วชิรญาณวงศ์ ได้ให้ความรู้เกี่ยวกับกำเนิด “มนุษย์” หรือกำเนิด “คน” เอาไว้ คือ“คนเกิดมาในโลก ท่านแสดงว่า ประกอบด้วยธาตุ 6 (ที่เป็นธาตุหลักและสำคัญ) ดังพระพุทธภาษิตในชาตวิภังคสูตรว่า ธาตุโร อโย ปุริโส บุรุษคือคนนี้มีธาตุ 6 คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม ธาตุไฟ และอากาศ ธาตุช่องว่าง ในกายที่เป็นอารมณ์กรรมฐาน (และวิญญานธาตุ) คือ ธาตุรู้ ธาตุ 5 ธาตุข้างต้นเป็นธาตุไม่มีความรู้ในตัว ส่วนวิญญานธาตุเป็นธาตุรู้ทั้ง 2 ธาตุ(ธาตุไม่รู้กับธาตุรู้) ประกอบกันเข้าเป็น ปุริส หรือบุรุษคือคน..”

จึงกล่าวได้ว่ากำเนิดมนุษย์นั้นเริ่มต้นตั้งแต่บิดามารดาอยู่ร่วมกันเป็นต้นไป จนเกิดร่างกายมนุษย์หรือเกิดมีชั้น 5 ที่เรียกว่า“นามรูป หรือรูปนาม” คือ กายกับจิต (Matter and Mind)

ในมหาตัมสังขยสูตร (ม.มูล (ไทย)12/440/330.) กล่าวว่า จุดกำเนิดของชีวิต หรือเหตุแห่งการตั้งครรภ์ของมารดา (คพโภกนตีกเหตุ) คือ การประชุมแห่งเหตุ 3 ประการ ได้แก่ 1. มารดาบิดาอยู่ด้วยกัน (มาตาปิตโร จ สนนิปติตา) 2. มารดามีประจำเดือน (มาตา จ อุตุนี) 3. คนธรรพปรากฏ (คนธพโพ จ ปจฺจภูฏฐิต) เมื่อมีการประชุมเหตุทั้ง 3 ประการนี้ มารดาจึง หากขาดเสียซึ่งเหตุใดเหตุหนึ่ง ก็จักไม่ตั้งครรภ์ (ส่วนเด็กที่กำเนิดตามหลักวิทยาศาสตร์ในปัจจุบันที่เรียกว่า “เด็กในหลอดแก้ว” เป็นข้อยกเว้น)พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุที่บิดามารดาอยู่ร่วมกัน มารดามีระดู และสัตว์ปฏิสนธิ เพราะสันนิบาตทั้ง 3 อย่างนี้ ครรภ์ตั้งขึ้นได้”

พระพุทธศาสนากับการพัฒนาสถาบันครอบครัว

ครอบครัวกล่าวคือสามีมารรยารวมกันเป็นหนึ่งครอบครัว หลากๆครอบครัวเป็นหนึ่งหมู่บ้าน หลากๆหมู่บ้านกลายเป็นตำบล หลาก ๆ ตำบลกลายเป็นอำเภอ หลาก ๆ อำเภอกลายเป็นจังหวัด หลากๆ จังหวัดกลายเป็นประเทศ และหลาก ๆ ประเทศ รวมกันเป็นโลกจึงเห็นว่า ครอบครัวเป็นสถาบันที่สำคัญหนึ่งของสังคม ถ้าสังคมใด

ประกอบด้วยครอบครัวที่มีความเจริญก้าวหน้า สังคมนั้นก็ย่อมมีความเจริญก้าวหน้าตามไปด้วย ครอบครัวจะมีความเจริญก้าวหน้าสมบูรณ์ดังกล่าวไว้ข้างต้นจะต้องเป็นครอบครัวที่มีคุณธรรม ซึ่งมีหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาจำนวนมากที่มีไว้สำหรับการส่งเสริมและพัฒนาครอบครัวให้เจริญก้าวหน้า ซึ่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงตรัสไว้จำนวนมาก จึงขอนำมาแสดงไว้บางส่วน ดังต่อไปนี้

1. กุลจิริฎฐิติธรรม 4 คือ ธรรมสำหรับดำรงความมั่งคั่งของตระกูลให้ยั่งยืน หรือธรรมที่เป็นเหตุทำให้ตระกูลมั่งคั่งตั้งอยู่ได้นาน ประกอบด้วย

1.1 นัฏฐกเวสนา หมายถึง ของหายของหมด รู้จักหามาไว้ คือ เมื่อมีสิ่งของภายในบ้านสูญหายไป และอยู่ในวิสัยที่จะหามาแทนได้ ก็รู้จักหาวิธีการต่าง ๆ ให้ได้มาซึ่งสิ่งของเหล่านั้น หรือหาสิ่งของอื่น ๆ มาทดแทนไว้ เป็นต้น

1.2 ชินณปฏิสังขรณา หมายถึง ของเก่าชำรุด รู้จักบูรณะซ่อมแซม คือการรู้จักบำรุงรักษาและซ่อมแซมสิ่งของที่ชำรุดที่ยังสามารถนำมาใช้ใหม่ได้ หรืออยู่ในสภาพที่ยังสามารถทำงานได้ แต่มีอุปกรณ์บางอย่างชำรุดไป ก็สามารถที่จะซ่อมแซมนำกลับมาใช้ใหม่ได้นอกจากนี้ยังหมายถึงการรู้จักนำสิ่งของที่ใช้แล้วนำกลับมาใช้ใหม่ (recycle)

1.3 ปริमितปานโภชนา หมายถึง รู้จักประมาณในการกินการใช้จ่าย คือการรู้จักใช้จ่ายทรัพย์สินสมบัติ รู้จักการประหยัดอดออม รู้จักใช้จ่ายตามฐานะของตนเอง หรือการใช้จ่ายให้เหมาะสมกับฐานะ เป็นต้น

1.4 อธิปัจจาสีลวันตสถาปนา หมายถึง ตั้งผู้มีศีลธรรมเป็นพ่อบ้านแม่เรือน คือผู้ที่ป็นหัวหน้าครอบครัวจะต้องตั้งอยู่ในหลักของศีลธรรม ทำมาหาเลี้ยงชีพในทางที่สุจริต เว้นจากอบายมุข ไม่ลุ่มหลงมัวเมาในกาม เป็นต้น

บุคคลที่มีศีลธรรมอันดีจะทำให้ครอบครัวสงบสุขในทางตรงกันข้ามตระกูลที่มั่งคั่งอยู่ได้ไม่นานเพราะสาเหตุ 4 ประการคือ 1) ไม่แสวงหาวิสตุที่หายแล้ว คือเมื่อสิ่งของภายในบ้านสูญหายไป แต่อยู่ในวิสัยที่จะหามาแทนกลับไม่ทำ ไม่แสวงหา หากหายไปบ่อย ๆ สิ่งของแม้จะมีมากเพียงใดก็หมดได้ เปรียบกับภูเขาแม้จะใหญ่โตเพียงใด หากเก็บเอาก่อนหินที่ละก้อนออกไปทุกวัน ๆ ภูเขาที่ว่าใหญ่นั้นก็จะไม่มีให้เห็นเงินทองหรือสิ่งของก็เช่นกัน หากมีแต่หยิบออกหรือหายไปแม้จะทีละน้อย ๆ แต่ไม่มีการหามาเพิ่มหรือทดแทนก็จะหมดสิ้นไปในที่สุด 2) ไม่บูรณะวิสตุที่ชำรุดเสียหาย คือ ไม่บำรุงรักษาและซ่อมแซมสิ่งของที่ชำรุด ไม่ดูแลและไม่ใส่ใจกับสิ่งของที่มีอยู่เหล่านั้นให้อยู่ในสภาพที่ใช้การได้ ทั้งช่วงละเลยและปล่อยให้เสียหายก่อนเวลาอันสมควร ผลสุดท้ายของที่มีอยู่ก็ใช้การไม่ได้ 3) ไม่รู้จักประมาณในการบริโภคทรัพย์สินสมบัติ การใช้จ่ายใช้สอยทรัพย์สินสมบัติมากจนเกินไปโดยไม่คำนึงถึงฐานะของตนเอง เช่น คนที่มีทรัพย์สินสมบัติมากและมีรายได้น้อย แต่กลับใช้จ่ายใช้สอยเกินกว่าที่ตนมี ที่ตนได้มาทรัพย์สินสมบัติก็จะมีเหลือและยังจะทำให้มีการก่อหนี้ยืมสินให้เป็นภาระผูกพันตนอีก แม้จะมีทรัพย์สินสมบัติมากเพียงใดหากไม่รู้จักประมาณในการใช้จ่ายใช้สอยแล้วทรัพย์สินก็หมดไป คนที่ร่ำรวยก็จะกลับกลายเป็นคนจน คนที่เงินอยู่แล้วก็จะกลายเป็นคนสิ้นเนื้อประดาตัวในที่สุด 4) ตั้งสตรีหรือบุรุษผู้ศีลให้เป็นแม่บ้านพ่อเรือนคือ การแต่งงานกับสตรีหรือบุรุษไม่ดี ซึ่งมักทำลายกฎเกณฑ์ ประพฤติผิดศีลธรรม จริยธรรมเสมอ หรือการไว้วางใจให้สตรีหรือบุรุษเช่นนั้นครอบครองทรัพย์สินสมบัติ คนเช่นนั้นก็มีแต่ผลาญทรัพย์สินสมบัติให้หมด

สามิภรรยาที่ รู้จักหา รู้จักใช้ทรัพย์สินที่หามาได้ หรือหาเงินเป็น ใช้เงินเป็น เป็นคนทำมาหากินที่ดี ตั้งตัวสร้างฐานะได้ และใช้ทรัพย์สินสมบัติให้เป็นประโยชน์เป็นผู้ปฏิบัติหน้าที่ความเป็นสามิ ภรรยาอย่างถูกต้องก็เพราะปฏิบัติตามหลักธรรมการรักษาสมบัติ คือ

ขั้นหาและรักษาสมบัติ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต),2541:39) การปฏิบัติตามหลักธรรมอันอำนวยประโยชน์สุขขั้นต้น หรือการปฏิบัติตามหลักธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ในปัจจุบันที่เรียกว่า **ทิฏฐธัมมิกัตถสังวัตตนิกรธรรม 4 ประการ** (อง.อฎฐก. (ไทย) 23/144/289.) 1.อุฏฐานสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความหมั่นคือ ขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติหน้าที่การงานของตน และการประกอบอาชีพที่สุจริต ผักฝนให้มีความชำนาญและรู้จริงในอาชีพที่ตนเองทำ รู้จักใช้ปัญญาสอดส่อง ตรวจสอบตรา หาวิธีการที่เหมาะสมที่ดี จัดการและดำเนินการให้ได้ผลดี 2.อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษา คือ รู้จักคุ้มครอง เก็บ รักษา โภคทรัพย์และผลงานที่ตนได้ทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียรโดยชอบธรรมด้วยกำลังงานของตน ไม่ให้เป็นอันตรายหรือต้องเสื่อมเสีย 3.กัลยาณมิตตตา คบหาคนดีเป็นมิตรคือ รู้จักเสวนาคบหาคน ไม่คบไม่เอาอย่างผู้ที่ชกแจงไปในทางที่เสื่อมเสีย เลือกเสวนาศึกษาเยี่ยงอย่างท่านผู้รู้ผู้ทรงคุณ ผู้มีความสามารถ ผู้ที่นำเคารพนับถือ และมีคุณสมบัติเกื้อกูลแก่อาชีพการงาน 4.สมชีวิตา เลี้ยงชีวิตแต่พอดีคือ รู้จักกำหนดรายได้และรายจ่ายเป็นอยู่พอดีสมรายได้ มิให้ฝืดเคืองหรือฟุ่มเฟือย ให้รายได้เหนือรายจ่าย มีประหยัดเก็บไว้

ขั้นแจกจัดสรรทรัพย์ เมื่อหาทรัพย์สินสมบัติมาได้เรียบร้อยแล้ว ก็รู้จักจัดสรรทรัพย์สมบัติที่ตนเองหามาได้ โดยถือเอาหลักธรรมในการใช้จ่ายแบ่งทรัพย์ หรือหลักการแบ่งทรัพย์โดยจัดสรรเป็น 4 ส่วน ที่เรียกว่า **โภควิภาคธรรม 4 ประการ**คือ (ที.ปา (ไทย)11/197/202.) 1. เอเกน โภเค ภูณเขณย ทรัพย์ หนึ่งส่วน ใช้จ่ายเลี้ยงตนและเลี้ยงคนที่ควรบำรุงเลี้ยง และทำประโยชน์ 2. ทวิหิ กมมึ ปโยชเย ทรัพย์ สองส่วน ใช้เป็นลงทุนประกอบกิจการงาน หรือให้หาคอกอกลงผล 3. จตุตถณจ นิชาเปยย ทรัพย์อีกหนึ่ง ส่วน เก็บไว้ใช้คราวที่จำเป็น คือเจ็บป่วย ไม่สบายเป็นต้น

ขั้นจับจ่ายกินใช้ การที่เพียรพยายามแสวงหา รักษา และครอบครองโภคทรัพย์ไว้นั้นก็เพื่อจะใช้ให้เป็นประโยชน์ทั้งแก่ตนเองและคนอื่น ถ้าไม่ใช้สมบัติให้เกิดคุณประโยชน์แล้วการหาและการมีทรัพย์สินสมบัติก็ปราศจากคุณค่าหาความหมายใด ๆ มิได้ดังนั้น เมื่อมีทรัพย์สินหรือหาทรัพย์สินมาได้แล้ว พึงปฏิบัติต่อทรัพย์หนึ่งในข้อแรก ในข้อ ตามหลัก โภคาทิยะ ประโยชน์ที่ควรถือเอาจากโภคะ หรือเหตุผลที่อริยสาวกควรยึดถือ ในการที่จะมีหรือครอบครองทรัพย์สินสมบัติ 5 ประการ(อง.ปญจก.(ไทย)22/41/48.) แสวงหาโภคทรัพย์มาได้ด้วยน้ำพักน้ำแรงความขยันหมั่นเพียรของตนเอง และโดยทางสุจริตชอบธรรมแล้ว

- 1) เลี้ยงตัว เลี้ยงมารดาบิดา บุตร ภรรยา และคนในปกครองทั้งหลายให้เป็นสุข
- 2) บำรุงมิตรสหาย และผู้ร่วมกิจกรรมการงานให้เป็นสุข
- 3) ใช้ปกป้องรักษาสวัสดิภาพ ทำตนให้มั่นคงปลอดภัยจากภัยอันตราย
- 4) ทำพลี คือสละเพื่อบำรุงและบูชา 5 อย่าง ประกอบไปด้วย 1. ญาติพลี 2. สงเคราะห์ญาติ 3. อติถิพลี 4. ต้อนรับแขก 5. พุพเพตพลี ทำบุญหรือสักการะอุทิศให้แก่ผู้ล่วงลับ 6.ราชพลี บำรุงราชการด้วยการเสียภาษีอากร เป็นต้น 7. เทวดาพลี ถวายเทวดา คือทำบุญอุทิศสิ่งที่ดีควรเคารพบูชาตามความเชื่อถือ

5) อุปถัมภ์บำรุงพระสงฆ์ และเหล่าบรรพชิตผู้ประพฤติปฏิบัติชอบ ผู้ไม่ประมาทมิ้วเมา เมื่อใช้โภคทรัพย์ทำประโยชน์แล้ว ถึงแม้ว่าโคกะทรัพย์จะหมดสิ้นไปก็สบายใจได้ว่า ได้ใช้โภคทรัพย์นั้นให้เป็นประโยชน์ถูกต้องตามหลักเหตุผลแล้วถึงโคกะทรัพย์เพิ่มขึ้นก็สบายใจเช่นเดียวกัน ซึ่งเป็นอันไม่ต้องเดือดร้อนใจในทั้งสองกรณี

หลักขราวาสธรรม แปลว่า คุณสมบัติของผู้ประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิตทางโลก ประกอบด้วยธรรมะ 4 ประการ คือ **1.สัจจะ** แปลว่า จริง ตรงแท้ มีความซื่อสัตย์เป็นพื้นฐาน เป็นคนจริงต่อความเป็นมนุษย์ของตน **2.ทมะ** แปลว่า ฝึกตน ช่มจิต และรักษาใจ บังคับตัวเองเพื่อลดและละกิเลส และรักษาสัจจะ **3.ขันติ** แปลว่า อดทน ไม่ใช่เพียงแต่อดทนกับคำพูดหรือการกระทำของผู้อื่นที่เราไม่พอใจ แต่หมายถึงการอดทนอดกลั้นต่อการบีบบังคับของกิเลส **4.จาคะ** แปลว่า เสียสละ บริจาคสิ่งที่ไม่ควรมีอยู่ในตน โดยเฉพาะกิเลสเพราะนั่นคือสิ่งที่ไม่ควรมีอยู่กับตน ละนียสไม่ว่าต่าง ๆ

อานิสงส์ของการมีสัจจะ ปลุกนียสความรับผิดชอบให้เกิดขึ้นในตัว เป็นคนหนักแน่นมั่นคง มีความเจริญก้าวหน้าในการประกอบหน้าที่การงาน ได้รับการเคารพยกย่อง มีคนเชื่อถือ และยำเกรง ครอบครัวยึดมั่นคง ได้รับเกียรติยศชื่อเสียง

อานิสงส์ของการมีทมะ ปลุกฝึงนียสรักการฝึกฝนตนให้เกิดขึ้นในตัว ทำให้เป็นคนมีความสามารถในการทำงาน ไม่มีเวรกับใคร ยับยั้งตนเองไม่หลงไปทำผิดได้ สามารถตั้งตัวได้ มีปัญญาเป็นเลิศ

อานิสงส์ของการมีขันติ ปลุกฝึงนียสการอดทนต่ออุปสรรคและปัญหาต่างๆ ทำงานได้ผลดี สามารถเป็นหลักในครอบครัวได้ สามารถเป็นหลักให้กับบริวารได้ ไม่มีเรื่องวิวาทกับคนอื่น ไม่หลงผิดไปทำความชั่วได้ ทำให้ได้ทรัพย์มา

อานิสงส์ของการมีจาคะ ปลุกฝึงการมีอารมณ์ผ่องใสและนียสเสียสละให้เกิดขึ้นในตัว เป็นการสร้างความปลอดภัยแก่ตนเอง เป็นที่นับหน้าถือตาของคนทั่วไป ครอบครัวยุติธรรมและสังคมเป็นสุข มีกัลยาณมิตรรอบตัว

มนุษย์เราที่อยู่ร่วมกันในสังคม มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ เพราะต่างฝ่ายต่างก็ต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ตามสิทธิหน้าที่ความจำเป็นในการดำเนินชีวิตการทำกิจการ หรือธุรกิจก็ย่อมมีความเกี่ยวข้องกับคนอื่นนั้น ต้องอาศัยความเชื่อถือไว้วางใจกันเป็นสำคัญ คนเราจะมีความเชื่อถือและไว้วางใจกันได้ก็เพราะความมีสัจจะ มีความซื่อสัตย์ สุจริต ในระหว่างครอบครัวยุติธรรม สามี ภรรยา ต้องมีหลักธรรมที่เป็นห้าที่ต่อกันนั้นคือ

หน้าที่ของสามีต่อภรรยา 5 ประการ คือ 1.ยกย่องภรรยา 2.ไม่ดูหมิ่นภรรยา 3.ไม่ประพฤตินอกใจภรรยา 4.มอบความเป็นใหญ่ให้ 5.ให้เครื่องประดับ สังคมทั่วไปยกย่องผู้ชายผู้เป็นสามีมว่า เป็นผู้นำครอบครัว และผู้หญิงทั่วไปก็ยอมรับ และยกย่องความเป็นผู้นำครอบครัวของผู้ชายเช่นกัน จึงเป็นหน้าที่ของผู้ชายผู้เป็นสามีจะต้องปฏิบัติหน้าที่ของตนให้เหมาะสมกับที่ได้รับการยกย่อง ทำตัวให้เป็นสามีที่ดีของภรรยา เป็นช่างทำหน้าที่ตามที่ได้รับการยกย่อง

หน้าที่ของภรรยาต่อสามี 5 ประการ คือ 1.จัดการงานให้ดี 2.สงเคราะห์คนข้างเคียงของสามี 3.ไม่ประพฤตินอกใจสามี 4.รักษาทรัพย์สมบัติที่สามีหามาให้ดี 5.ขยัน ไม่เกียจคร้านในกิจการทั้งปวง ภรรยาได้รับการ

ยกย่องว่าเป็นแม่บ้าน เพราะกิจการภายในบ้านต่าง ๆ ตั้งแต่การดูแลตกแต่งบ้านให้สะอาดสวยงามงานครอบครัว งานต้อนรับแขก ตลอดไปจนกระทั่งถึงงานควบคุมจัดแจงการจ่ายเงินทอง แม่บ้านเลี้ยงดู อบรมบุตรธิดาก็ถูกยกให้เป็นหน้าที่ของแม่บ้านโดยมีพ่อบ้านเป็นลูกมือช่วยเหลือ แม้ว่าหน้าที่ดังกล่าว จะเป็นหน้าที่ที่หนักหรืองานหนัก แต่ก็ เป็นความพอใจของสตรีผู้เป็นภรรยาและภรรยาที่ถูกสามีกัดกัน มิให้ทำหน้าที่ดังกล่าวเสียอีกที่สร้างความไม่พอใจให้กับภรรยา ดังนั้นงานหน้าที่จะต้องเป็นไปด้วยความสมัครใจ ต้องอยู่ด้วยความซื่อสัตย์ สุจริตต่อกันจึงจะอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข

สรุปและข้อเสนอแนะ

ครอบครัวถือว่าเป็นสถาบันแรกในสังคมมนุษยชาติ เป็นสถาบันที่สำคัญที่สุด ที่ก่อกำเนิดให้แก่มนุษยชาติ สถาบันครอบครัวเป็นเบ้าหลอมมนุษย์ สังคม รัฐ หรือชาติ จะได้ทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณภาพหรือไม่อยู่ที่สถาบัน การสมรสเป็นการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันของชายหญิงในรูปลักษณะการอยู่ร่วมอันเป็นเอกภาพที่สังคมยอมรับ การอยู่ร่วมกันของชายและหญิงซึ่งถือว่าเป็นที่มาแห่งสภาพครอบครัวนั้นย่อมแตกต่างกันออกไปตามสภาพของสังคมแต่ละยุค สถาบันครอบครัวซึ่งกำเนิดมาจากการสมรส หรือการแต่งงาน จึงเป็นบ่อเกิดของสังคม รัฐ หรือชาติ ล้วนวิวัฒนาการมาจากครอบครัว ครอบครัว แบ่งเป็น 3 ประเภท ครอบครัวเดี่ยว ครอบครัวที่ประกอบด้วยบิดา มารดา และบุตรเท่านั้น ครอบครัวขยาย คือครอบครัวที่ประกอบด้วยบิดา มารดา และบุตรรวมทั้งญาติพี่น้อง เช่น ปู่ ยา ตายาย พี่ ป้า น้า อา ซึ่งอาศัยอยู่ภายในครอบครัวเดียวกัน และครอบครัวซ้อน คือ ครอบครัวที่ประกอบด้วยสามีหนึ่ง ภรรยาหลายคน ครอบครัวแบบนี้จึงเป็นครอบครัวเดี่ยว 2 ครอบครัว หรือมากกว่าที่มีสามีและพ่อแม่รวมกันและอยู่ในครัวเรือนเดียวกัน

ในทางพระพุทธศาสนาถือว่าการกำเนิดมนุษย์นั้นเริ่มต้นตั้งแต่บิดามารดาอยู่ร่วมกันเป็นต้นไป จนเกิดร่างกายมนุษย์หรือเกิดมีชั้น 5 ที่เรียกว่านามรูป คือกายกับจิตจนถือกำเนิดมนุษย์ขึ้น มีหลักปฏิบัติสำหรับครอบครัวที่สำคัญ คือหลักธรรม 4 ประการ สิ่งใดในโลกนี้ที่สร้างเกียรติยศ และความเคารพจากผู้อื่น ให้คนเราได้เท่ากับการมี สัจจะ ทมะ ขันติ และจาคะ" คนที่จะยืนหยัดผ่านอุปสรรคต่างๆ ในโลกนี้ไปจนกระทั่งพบความสำเร็จได้นั้น ต้องสร้าง ฆราวาสธรรม ให้เป็นคุณสมบัติขั้นพื้นฐานประจำตนก่อน ครอบครัวใดสามีภรรยาเป็นคนไม่ดี ครอบครัวก็จะมีแต่ความแตกแยกวิวาท ไม่มีความสุข แต่ถ้าครอบครัวใด มีสามีภรรยาเป็นคนดี ครอบครัวนั้นก็จะมีแต่ความเจริญมั่นคง มีความสงบสุขมีความก้าวหน้าในอาชีพการงาน

การจะพัฒนาสถาบันครอบครัวได้นั้น ตัวครอบครัวโดยเฉพาะผู้นำต้องมีบทบาทที่สำคัญหลักธรรมเป็นเพียงแนวทางปฏิบัติถ้าครอบครัวใดปฏิบัติก็ได้รับผล หากไม่นำมาปฏิบัติครอบครัวนั้นก็ไร้ค่า คนในครอบครัวก็จะไม่มีการพัฒนาไปในทางที่ดีได้

เอกสารอ้างอิง

กรมหลวงวชิรญาณวงศ์. ประมวลพระนิพนธ์ของเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ วัดบวรนิเวศวิหาร. กรุงเทพมหานคร : ม.ป.ป.

รายงานสืบเนื่องจากการประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ 7 “วิถีพุทธ วิถีชุมชน รากฐานชีวิตต้นเชิงสังคมล้ำนาโนสังคมวิถีใหม่”
วันที่ 28 กุมภาพันธ์ 2564 ณ วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

นวนม สงวนทรัพย์, พันเอก (พิเศษ). สังคมวิทยาศาสนา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ โอ.เอส.พรินติ้ง เฮ้าส์, 2537.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). ธรรมบุญชีวิต. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สหธรรมิก จำกัด, 2541.

..... วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม พิมพ์ครั้งที่ 8 . กรุงเทพมหานคร : 2547.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา อังกฤษ-ไทย. กรุงเทพมหานคร: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด , 2532.

ไสว มาลาทอง. คู่มือการศึกษาจริยธรรม สำหรับนักเรียน นิสิต นักศึกษา นักบริหาร นักปกครองและประชาชน ผู้สนใจทั่วไป. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา, 2542.